

XIV. Adsumus
A XVI. Eötvös Konferencia
tanulmánykötete

Eötvös Collegium
2016

Tartalomjegyzék

Bölcészettudományok

Benkő Gábor – <i>Egy arisztokrata karrier mérlege: Forgách Simon végrendeletének elemzése</i>	9
Broscautanu-Kiss Mátyás – <i>Az irónia szólamai: médiumváltások Szilágyi Domokos költészetében</i>	25
Gucska Magdolna – <i>Magyar művészek a Biennale de Paris-n 1970-1980 között</i>	43
Győri Gréta – <i>Honnan indult a fekete vonat? A „sötét Szabolcs” sztereotípiája története</i>	57
Hidvégi Zsófia – <i>A ryūkyūi veszélyeztetett nyelvek</i>	77
Horváth Dániel Ágoston – <i>Józsue honfoglalása – Egy bibliai szöveg forrásértékének feltárása</i>	91
Huszthy Zita – <i>Egy fóti módos parasztház rejtett értékei</i>	113
Kaba Ariel – <i>A Japán gyarmati uralom hatása Koreára. Különös tekintettel a Korea–Japán ellentétviszonyra</i>	133
Kintli Borbála – <i>A függöny nem megy le... Nádas Péter drámatrilógiája a színpadon</i>	153
Mosa Diána – <i>Eltérő látószögek ekphrasztikus kivetülése Ottlik Géza Iskola a határon című regényében</i>	167
Sitkei Dóra – <i>A kínai őszközépi ünnepe</i>	181
Szabó Gergely – <i>Obszcén nyelvhasználat és indexikalitás</i>	199
Szabó Katalin – <i>Az ómagyar szöveghagyományozódás nyomai 16. századi zsoldárfordításokban</i>	213
Tóth Bianka – <i>A cigányság és a bűnözés fogalmai a Jobbik Magyarországiért Mozgalom hivatalos kommunikációjában. Politikai diskurzuselemzés kvantitatív módszerrel</i>	227

Informatika

Koman Zsombor – <i>Kvantumneurobioinformatika – mi köze van mindennek egymáshoz?</i>	253
--	-----

Társadalomtudományok

Berezvai Zombor – <i>A hosszú távon veszteséges vállalatok problematikája – egy modellezési kísérlet</i>	269
Lovász Ádám és Horváth Márk – <i>Komplex keveredés</i>	291
Rontó Renáta – <i>Roma nők a nemzetközi jogban és Magyarországon</i>	307

Természettudományok

Konkoly Sándor – <i>A Balkán földrajzi lehatárolásának problematikája</i>	327
Kurtyák Ádám – <i>Űrfelvétel alapú tájszerkezeti vizsgálatok kárpátaljai mintaterületen</i>	347

Obszcén nyelvhasználat és indexikalitás

Szabó Gergely

1. Bevezetés

A tanulmány nyelvvideológiai szempontból vizsgálja az obszcenitásokról alkotott metanyelvi reflexiókat, külön hangsúlyt fektetve az indexikus viszonyrendszerekre. Az obszcenitásokat a dolgozatban olyan nyelvi ideológiák által meghatározott jelenségekként kezelem, amelyek a diskurzus résztvevői számára trágárok, sértőek lehetnek. A kutatás célja, hogy az obszcenitásokhoz kapcsolt stílusutalajdonításokat, illetve a stilisztikai attitűdöket magyarázó, nyelvről alkotott implicit és explicit vélekedések megnyilvánulási lehetőségeit bemutassa.¹ A kutatás eredményei négy nagyobb ideológiai témakör felől válnak értelmezhetővé: a nyelvromlás, a magyar nyelv egyedisége,² a standard nyelvvideológia³ és az indexikalitás felől. E tanulmány az utolsó témakört kívánja részletesen feldolgozni, külön hangsúlyt fektetve a társadalmi státusz, az etnicitás és a társadalmi nem indexikus megnyilvánulásaira.

¹ A kutatás egészét általánosan bemutató tanulmány: SZABÓ Gergely (2015), „Hogy fejezzem ki magam szépen? – Nyelvi ideológiák az obszcenitások mögött” *Magyar Nyelvőr*. (3.). 334–347.

² A nyelvromlás és a magyar nyelv egyediségének témakörét részletesen bemutató tanulmány: SZABÓ Gergely (2016a), „Átjárás nyelvi ideológia és nyelvi tevékenység között” In: *Átjárások – áthallások*. Budapest, Eötvös József Collegium. Megjelenés alatt.

³ A standard nyelvvideológia témakörét részletesen bemutató tanulmány: SZABÓ Gergely (2016b), „Az obszcenitásokkal kapcsolatos nyelvi ideológiák a standardista diskurzusok tükrében” In: *ECCE. Eötvös Collegium – Collegiumi Értesítő*. Budapest, Eötvös József Collegium. Megjelenés alatt.

2. Elméleti keret

A kutatás összetett nyelvelméleti keretbe ágyazódik, egyfelől illeszkedik a szociolingvisztika „harmadik hullámába”,⁴ azaz a társas konstruktivista irányzatba, másfelől az interakcionális stilisztika⁵ és a funkcionális metapragmatika⁶ elméleti alapvetéseibe. Ennek megfelelően a mereven elkülönített szocio- és dialektusok helyett a stílushasználat („styling”) kerül a vizsgálat középpontjába. Ebben a szemléletben a stílus választása olyan nyelvi tevékenységként értelmeződik, amelyet meghatároznak szociokulturális, kontextuális, diszkurzív és egyéni tényezők egyaránt. A különböző stílusválasztások tehát aktiválhatnak különböző kognitív sémaként értelmezhető normákat, ideológiákat és attitűdöket, valamint konstruálhatnak és dekonstruálhatnak identitásokat.⁷ A dolgozat az obszcenitásokat is stílusválasztásként és –tulajdonításként értelmezi, amelyek használata meghatározó különféle ideológiák létrehozásában a diskurzus összes (beszélő, hallgató és megfigyelő) résztvevőjének a szemszögéből. Ezen ideológiák meg- és újraalkotásának, valamint a stílushasználatnak mindig alapvető elemei a nyelvről alkotott vélemények, elgondolások.

A nyelvi ideológiák a nyelvvel és a nyelvhasználattal kapcsolatos vélekedések, illetve értékítéletek konstitutív és restriktív megnyilvánulási formái. A funkcionális nyelvelméletek szerint a nyelvet a nyelvhasználó és közössége mindig újraalkotja, ebből kifolyólag a nyelvről való véleményalkotás, egyes nyelvi formulák, stílusválasztások megítélése és ezen megítélések változása? változása természetes velejárója a nyelvi tevékenységnek. Az értékelés megalapozza, létrehozza a normákat, és az értéktulajdonításoknak fontos szerep jut adott közösségek önértelmezésében is. Ehhez kapcsolódva Susan Gal nyelvideológia-meghatározása a következő: „[a] nyelvideológiák kultúrafüggő fogalmak, amelyeket a résztvevők és megfigyelők visznek bele a nyelvbe, gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, mit jeleznek az egyes nyelvi

⁴ ECKERT, Penelope (2013), „Three Waves of Variation Study: The Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation” *Annual Review of Anthropology*. 87–100.

⁵ BARTHA Csilla – HÁMORI Ágnes (2010), „Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban” *Magyar Nyelvőr*(3.). 298–321.

⁶ TÁTRAI Szilárd (2011), *Bevezetés a pragmatikába*. Budapest, Tinta.

⁷ SIMON Gábor (2012), „A stílus szociolingvisztikai meghatározásáról” *Magyar Nyelv* (1.). 18–39. TOLCSVAI NAGY Gábor (2015), „A nyelvi megformáltság szerepe a kultúra autopoietikuss és önreflexív folyamataiban” *Magyar Nyelvőr* (2.). 174–183.

formák azokról az emberekről, akik ezeket használják, illetve egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek”.⁸

A nyelvi ideológiák Szabó Tamás Péter szerint „explicit metanyelvi diskurzusok”,⁹ de azok egyaránt lehetnek implicitek is. Ez a felismerés értelemszerűen módszertani nehézségeket okoz – ennek alapján a jelenségkör nemcsak a nyelvi tevékenységet folytató által hozzáférhetővé tett véleménykinyilvánítások alapján elemezhető, hanem előhozhatók a diskurzusok és az írott szövegek elemzésével olyan ideológiák is, amelyeket maga a megnyilvánuló nem tud körülírni. A kimondott vélekedések olykor a ki nem fejtettektől, ki nem mondottaktól eltérő világképet reprezentálhatnak.¹⁰ Ennek megfelelően jelen dolgozat sem kizárólag az explicit nyelvi ideológiákra fókuszál, hanem ugyanolyan jelentőséget tulajdonít az impliciteknek. A nyelvi ideológiák diskurzusban való létrehozását a narratívák dinamikus szerveződése is elősegíti – narratíva fogalma alatt itt saját nyelvvel és nyelvi tevékenységgel kapcsolatos tapasztalatok és történések elbeszélését érthetjük.¹¹

Az obszcenitás kategóriájába minden olyan nyelvhasználatot beleérték, amely olyan nyelvi cselekvést jelöl, amelyben szitkozódás történik, amely a szemérmert sértheti, illetlen, másokat bántathat, vagy erőszakosnak is értelmezhető. Az obszcenitás nem nyelvi elemek jól megragadható halmaza, hanem a róluk szóló ítéletek révén jön létre – és ezek az ítéletek, hatalmi diskurzusok teszik indokolttá az obszcenítások nyelvideológiai keretben való elemzését.

Irvine és Gal szemiotikai modellje alapján¹² elmondhatjuk, hogy a nyelvideológiáknak fontos eleme lehet egy indexikális kapcsolat, vagyis egy jelleg-

⁸ GAL, Susan (2002), „Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power” In: Keresztes László – Maticsák Sándor (szerk.), *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen, Debreceni Egyetem. 197. Az idézet Petteri Laihonon fordításában olvasható: LAIHONEN, Petteri (2011), „A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban” In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Tinta. 22.

⁹ SZABÓ Tamás Péter (2012), „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma a diákok és a tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely, Gramma. 15.

¹⁰ VÖ. TSITSIPIS, Lukas D. (2003), „Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) discourse” *Journal of Pragmatics* (5.). 539–558.

¹¹ SZABÓ T. P. (2012), 88–89.

¹² IRVINE, Judith – GAL, Susan (2000), „Language ideology and linguistic differentiation” In: Kroskrity, Paul (ed.), *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe,

zetes nyelvi elem vagy beszédmodó összekapcsolása a beszélők egy csoportjával. Ennek az indexikális kapcsolatnak az ikonikussá, emblematikussá válása különböző ideológiákat hoz létre a diskurzusokban.¹³ A tanulmány ilyen ikonikussá vált indexikális kapcsolatokat vizsgál az obszcenitásokról szóló metadiskurzusokban. Ennek megfelelően az elemző fejezetben szó esik a társadalmi helyzet, a nem, az etnicitás és az obszcén nyelvi tevékenység indexikussá vált viszonyrendszeréről.

3. Módszer és minta

A dolgozat főként szociolingvisztikai ihletésű, ebből kifolyólag a vizsgálat során más korábbi társadalomtudományi kutatások módszertani sajátosságait igyekeztem alkalmazni. A kutatás eredetileg kérdőívekre és félig strukturált interjúkra épült, de mivel az utóbbi módszer képes leginkább a különböző nyelvvideológiákra rávilágítani,¹⁴ ezért e tanulmányban ezek kerülnek előtérbe.

Kutatásom során három csoport adatait vettem fel. A kiválasztásnál szempont volt, hogy több, hasonló korosztályt felölelő, de eltérő nyelvi szocializációs környezetből származó közösségeket vizsgáljak. Ebből kifolyólag már érettségivel rendelkező, de még oktatási intézménybe járó, egyetemi vagy felsőfokú szakképzésben résztvevő közösségeket választottam ki. A csoportokból tizenegy, tizenegy és nyolc adatközlőt sikerült megnyerni a kérdőív kitöltésére, míg interjút a csoportok három, illetve négy tagjával készítettem. Az első csoport főként férfiakból álló, vidéki megyeszékhelyen található közoktatási intézményben elektrotechnikai OKJ-s képzésben részt vevő osztály, a második főként nőkből álló, szintén OKJ-s, ápolói osztály, a harmadik pedig budapesti, nemileg vegyes jogszallgatói csoport.

School of American Research Press. 35–83.

13 Irvine és Gal modellje ezen kívül még beszél a fraktális rekurzivitás és a törlés folyamatáról is. Előbbi a kapcsolat egy szintjén megnyilvánuló szembenállás kivetítése egy másik szintre, utóbbi pedig egyes csoportok vagy nyelvi elemek láthatatlanná tétele.

14 Vö. LAIHONEN, Petteri (2008), „Language ideologies in interviews: A conversation analysis approach” *Journal of Sociolinguistics*(5.). 668–693.

4. Elemzések

(1)¹⁵

18 2B¹⁶ Nálam egy kicsit igen, mert ő mert és tényleg megint vissza-
megyek a barátokra, de az egyébként az, hogy ő szoktunk beszélgetni egy két
fiúval a koli előtt, nem biztos, hogy olyan szabadszájú vagyok, mert azért
mégsem szép egy lánytól ha nagyon csúnyán beszél. (.) Tehát úgy nagy nyilván-
nosság előtt nem de úgy egymás között esetleg csúnyább szavakat használok,
mert nem tartom szépnek és nem tartom jó tulajdonságnak azt, ha valaki
káromkodik, meg nem menő. És ő bár sokan azt gondolják, hogy ettől most
lazább hogy odamondja a végére, hogy „bzmeg”, de de nem az, és én szerintem
ciki, mert nem mindegyik fiú olyan, sőt valamelyik fiút taszít az, ha lány így
csúnyán beszél. És nem csak azért, mert mondjuk ő tetszenek egymásnak vagy
nem, vagy simán akkor ha barátkoznak, akkor sem viselkedek olyan lazán,
mint lányok között.

Az (1) interjúrészlet arra ad számunkra példát, hogy hogyan kapcso-
lódnak össze a publikusság („nagy nyilvánosság előtt”), a moralitás („nem
tartom jó tulajdonságnak”) és a maszkulinitás-femininitás kategóriái. Az
interjúalany korábbi nyelvi tapasztalataira építve olyan ideológiát épít a
diskurzusban, amely az obszcén nyelvi tevékenységet a beszélő érényessége
miatt ítéli el. Külön kiemelődik az, hogy a társadalmi nemek binaritásában
ez azért kiemelten fontos egy nőnek, mert a nyilvános obszcén megnyilatko-
zások taszítónak ítéldőhetnek meg. Fontos megemlíteni, hogy ettől függet-
lenül a privát szférában való „csúnya beszéd” ebben a diskurzusban nem
ítélődött el, noha korábban az obszcenitások jelensége általánosan igen,
ezáltal egyfajta önlegitimációs ideológiateremtés is megvalósult. Hasonlóra
példa a következő részlet.

¹⁵ Saját lejegyzési rendszeremet Boronkai Dóra javaslatai alapján alakítottam ki. Az idézett interjúrészletek első oszlopában a félkövér betűvel szedett számok az aktuális interjú fordulójának számát jelölik, melyben elhangzott a megnyilatkozás. A második oszlopban a megnyilatkozó található: a szám az interjúnak a számát jelöli, míg a betű az interjúalany betűjele adott interjúbán. A kurzivált rész a konkrét nyelvi adat. (.) jellel jelölődik a szünet, mértékét a pontok száma mutatja: így lehet (.), (..) vagy (...). A kettőspont az elnyújtott fonémákat jeleníti meg. A szögletes zárójel jelöli, ha egyszerre beszélnek az interjúalanyok. Az elkülönülő szintaktikai egységeket ponttal, illetve vesszővel választottam el a könnyebb olvashatóság érdekében. BORONKAI DÓRA (2009), *Bevezetés a társalgáselemzésbe* Budapest, Ad Librum.

¹⁶ 2: ápolói OKJ-s osztály; 2A: 20 éves nő, 2B: 21 éves nő, 2C: 21 éves nő.

(2)

157 1B¹⁷ *Nekem csak annyi hozzáfűznivalóm van ehhez még, hogy szerintem ő: sokkal tisztéletreméltóbb az (..) az olyan ember (..) aki nagyobb szókinccsel rendelkezik, és olyan (...) úgy használja a szavakat, és úgy beszél, hogy nem használ szitkozódást, és el tudja intézni úgy a problémáit, hogy nem kell ő ö: tehát ő nem káromkodik. Nincs rá szüksége. Egy ilyen emberre sokkal jobban fel lehet nézni, mint ez egy olyan emberre, (..) vagy az a menő, (..) az én szememben persze.*

158 IV *Öt perce kábé említettétek, hogy van olyan szituáció, amikor ő észre se veszitek, hogy káromkodtok.*

159 1B *Persze.*

160 IV *Akkor ilyen esetben rád nem lehet felnézni?*

161 1B *Nem az. Tehát ő: én magamra tudom, hogy én káromkodok. Én ezzel tisztába is vagyok, és én nem is mondom azt, hogy nekem nagy szókinccsem van. Hát pont ez az, hogyha én egy olyan emberrel beszélgetek, (..) aki olyan szavakat használ, amiket én nem ismerek, vagy ő: tegyük fel, úgy beszélgetek vele, hogy csodálkozok azon, hogy ilyen szókinccsel lehet rendelkezni, és ő: nagyon jól beépíti a hétköznapi nyelvbe, az számomra tisztéletreméltó.*

A 157-es fordulóban az adatközlő a tisztéletreméltóság fogalmával köti össze a szitkozódások mellőzését és a nagy szókinccset. Az interjúvezető ezután visszautal egy korábbi megnyilatkozásra, ahol az interjúalany arról nyilatkozott, miszerint ő is rendszeresen él obszcén kifejezésekkel, sokszor tudatlanul is. Erre való reakcióként jelenik meg a 161. fordulóban az, hogy ő tudja magáról, hogy ilyen stílusválasztásokat alkalmaz, s emiatt nem is tartja magát *nagy szókinccsű* embernek. A (18) részlet talán még kifejezőbb példája a saját nyelvi tevékenység legitimálására irányuló ideológiateremtésnek.

(3)

122 2C *Baráti társaság[ba*

123 2B *Igen igen.]*

124 2C *jönnek elő ezek. Néha otthon is.*

125 IV *És ott nem érezhetik azt, hogy te: emiatt kulturálatlan vagy?*

126 2A *Dehát ők ismernek.*

¹⁷ 1: elektrotechnikai és fotográfusi OKJ-s osztály; 1A: 19 éves férfi, 1B: 20 éves férfi, 1C: 18 éves férfi.

A korábban az interjúalanyok által említett (pl. 31. fordulóban: „*mer szerintem tökre nem kulturált*”) kulturálatlanság és obszcenitás összefüggését konstruáló ideológiára kérdez vissza a 125. fordulóban az interjúvezető. Ezt követően nem ennek az ideológiának a dekonstruálását hajtják végre az adatközlők, hanem egy újat hoznak létre, amely arra vonatkozik, hogy az ő kulturáltságukat vagy kulturálatlanságukat nem határozza meg az obszcenitások alkalmazása, ha a diskurzus többi résztvevője ismeri őket. Ezzel saját maguknak is egyfajta magyarázatot adnak az olyan nyelvi viselkedésükre, amelyet egyébként elítélnek.

(4)

68 2A *Hát ő hát ő akik gondolom így ő nagyobb társadalmakban, akik gazdagok vagy vagy műveltebbek, azok szerintem nem beszélnek ilyen csúnyán. Persze biztos náluk is van olyan, amikor így el elszalad a ló, és káromkodnak egy nagyot. De én úgy gondolom, hogy azok ilyen társadalmian magasabb lévő emberek azért finom finomabbak, vagy nem tudom.*

A (4) részletben a társadalmi státusz, a társadalmi hierarchia és az obszcenitások összefüggéseiről épít ideológiát az adatközlő, aki magát alacsonyabb társadalmi státuszúnak értékeli. Úgy véli, hogy műveltség és finomság kérdése az obszcenitások visszaszorítása, s ebben a viszonyrendszerben a műveltség és finomság alapvetően indexikális kapcsolatban áll a magasabb társadalmi státusszal. Az (5) részletben az értelmiséggel szemben támasztott elvárásokkal kapcsolatos ideológiát láthatunk.

(5)

21 3C¹⁸ *Nekem pedig van minden olyan emberrel elvárásom, aki egyetemre jár, hogy szerintem válogassa meg a szavait és most ilyen választékosabban beszéljen, mint a (.) kicsit az átlag.*

22 3B *Mondjuk ez kurvára igaz. [nevetnek]*

23 IV *Éss ez az elvárás miért van az egyetemistákkal szemben és másokkal szemben miért (.) nincs (..) nálad?*

24 3C *Hát mégis csak úgy érzem hogy (.) nem nem tudom. (...) Jó nem az hogy ilyen felsőbbrendűségnek érzem azt hogy egyetemre járok dee [*

25 3D *nagyon úgy hangzik]*

¹⁸ 3: jogászhallgató csoport; 3A: 21 éves férfi, 3B: 22 éves férfi, 3C: 21 éves nő, 3D: 21 éves férfi.

26 3C *de nem csak egyszerűen elvárom (.) ha már ennyit olvasunk meg ennyit tanulunk akkor beleépüljön a szókincsünkbe egy kicsit.*

[...]

41 3C *Én nem hiszem, hogy sokat káromkodnék amúgy.*

42 3A *Hát [azé::r.*

43 3D *Há:t]*

44 3C *Na jó, hát azért néha előfordul, hogy egy egy csúnya beszéd.*

45 3A *Hát most mi az hogy néha? Hát most azért elég gyakran.*

46 3C *A vita hevében néha (.) el el. [nevet]*

47 3A *Hát akkor mi nagyon sokat vitatkozunk hevesen.*

A részletben a 3C adatközlő saját csoportja, a leendő értelmiség, az egyetemi hallgatók kapcsán fogalmaz meg ideologikus elvárásokat. A (2) részlethez hasonlóan itt is a bő szókincs és a választékosság kapcsolódik össze az obszcén megnyilvánulások kerülésével. Ebben az ideológiakonstrukcióban pedig az értelmiségi lét alapvető eleme a választékos nyelvhasználat, így relevánssá válik az elvárás megfogalmazása. Külön kiemelendő a részletből, hogy az interjú későbbi részében kiderül, hogy az adatközlő nem tud megfelelni saját elvárásainak. Azt a narratívát konstruálja meg a 41-es fordulóban, miszerint ő ritkán él obszcén kifejezésekkel, amit a 44-es fordulóban már módosít, mely szerint néha előfordul. A 45-ös fordulóban társa dekonstruálja a narratívát, s explicitté teszi azt, hogy a 3C adatközlő igenis gyakran él ilyen beszédmódokkal. A 46-os fordulóban a 3C továbbmódosítja a saját narratívát azzal, hogy a vita hevében beszél csúnyán/él obszcenitásokkal, ami kapcsán szintén az önlegitimációs ideológiateremtés jelenségét láthatjuk. A 47-es fordulóban a 3A azonban újfent dekonstruálja ezt ironikus megnyilatkozásával, amellyel szintén arra utal, hogy társa márpedig sokat káromkodik.

(6)

326 3B *Na mindegy, szóval én ezzel, nem tudom ö: nem tudom, nem ítélem el a bemondót, mer ezt mindenki csinálja.*

327 3A *Hát nem, de ez olyan ez olyan kis illúzióromboló.*

328 3D *Ez gondatlanság, ez a gondatlanságnak a tipikus esete, amikor nem számol a azzal, hogy akár élő adás is lehet, és hogy ez később akárki kimegy az internetre, és hát mégis egy hát egy közszereplő (.) minden nap benn van a tévében. Tehát ilye ilyet nem szabadna még forgatáson se, akkor se, ha nem kerül az élő adásba.*

340 3A *Azt mondtad, hogy még nem szabad még adáson kívül se ilyeneket mondani.*

341 3D *Hát azért mert forog a kamera. És az bármikor kikerülhet utána az internetre. És ugye az a társadalmi megítélése az ilyen bemozdóknak, hogy ha: de szépen beszél, meg fölolvassa ott, amit üm írnak és akkor (.)*

342 3A *Jó, de ő is egy ember, és ezt felejtí el a néző az átlag néző, hogy ő is egy ember.*

343 3D *Jó, de akkor is egy olyan illúziórombolás, hogy ezt nem engedheti meg magának, tehát ennyi.*

A (6) részletben az adatközlők egy konkrét esetről beszélnek, amely során egy hírbeolvasó élt obszcén kifejezéssel egy híradás rögzítésekor, ami élő adásban nem ment le, de később megtalálhatóvá vált az interneten. A 3D adatközlő amellet érvél, és annak kapcsán épít ideológiát, hogy ilyen helyzetben egy közszereplőnek ítélt ember nem élhet ilyen megnyilvánulásokkal. Az elvárását a személy magas társadalmi presztízisével kapcsolja össze.

(7)

201 3B *Nőnél jobban feltűnik, ellenbe nem feltétlenül mondom azt, hogy rosszabb ember, csak azt, hogy esetleg lazább vagy ő: kevésbé modoros.*

202 3A *Há:t nincs egyenlőség, látjátok.*

203 3B *Nincs egyenlőség.*

204 3A *Nincs egyenlőség.*

205 3B *Valahogy ha egy nő használja, tényleg jobban feltűnik. De mondjuk engem személy szerint nem zavar jobban. Mondjuk persze ott is van egy határ valószínűleg a férfinél nem zavar, a nőnél meg igen.*

206 3A *Attól függ szerintem inkább, hogy ő: ő: hogy mennyit meg milyen ő [kontextusban*

207 3B *kontextusban]*

208 3A *Tehát hogy ő: most nekem azzal nincs bajom, hogyha egy nő (.) bazmegol, csak hogy ne úgy.*

209 3B *[TÖRLÉS – 3C-re utal]t is elfogadjuk, pedig néha önkénytelenül is káromkodik.*

210 3D *Csak ne minden második (.) szava legyen ez.*

[...]

221 3C *Én azokra a nőkre, akik csúnyán beszélnek, azt gondolom, hogy közönségesek.*

222 3D *Há:t de [*

223 3A *Nem az] a baj.*

224 3D *ha belegondolsz, az ivásnál ugyanez van, tehát hogy ha egy lány issza magát szanaszét, akkor őt is jobban megjegyzed, mint hogyha mondjuk (.)*

225 3A *Jó, de én most arra gondoltam, hogyha mondjuk a hétköznapi, ha kimegyünk a szünetre.*

226 3D *De ez is arra vezethető vissza, hogy egy lánytól több az elvárás.*

A (7) részletben a társadalmi nemek és a női egyenjogúság szélesebb társadalmi kontextusára referálnak az adatközlők az obszcenitások kapcsán. Egyértelműen megkonstruálódik az a nyelvi ideológia, miszerint az obszcén nyelvi tevékenység nem lehet része egy feminin nyelvhasználatnak. Annak ellenére, hogy az ilyen különbségtételt az adatközlők nem találják megfelelőnek, ők is ennek mentén konstruálják tovább az ideológiát a 208-210-es fordulóknak. Egy nő is káromkodhat, csak „*ne úgy*” tegye – ahogy a 3A adatközlő fogalmaz. Később, a 221-es fordulóban a női adatközlő explicitté teszi azt az ideológiáját, miszerint egy nő ilyen nyelvi viselkedés által közönségesé válik. Az interjúalanyok az egyenjogúság teljességtelenségére nem nyelvi példát is hoznak, s a 3D adatközlő megjegyzi, hogy a nők felé több az elvárás a femininitás kapcsán, amelynek a limitált alkoholfogyasztás ugyanúgy része, ahogyan az obszcenitások mellőzése.

(8)

52 2A *Csak annyit akartam mondani, manapság már a nők és a férfiak ugyanannyit káromkodnak, szóval már nincs az, hogy a nők annyira próbálják a nőiességüket megtartani, hogy ők már nem káromkodnak. Szerintem ugyanannyit káromkodnak.*

53 IV *Tehát akkor szerintetek egyöntetűen ez egy negatív változás?*

54 2A *Igen.*

55 2B *Nyilván egy nőt negatívabban ítélnék meg ha káromkodik, mint egy férfit. Tehát a férfi az [sokkal*

56 IV *Egy nő ítéli] meg őket negatívabban vagy egy férfi?*

57 2A *Mindenki.*

58 2B *Szerintem mindenki. Ez ilyen közös (..)*

59 2A *Társadalmi.*

60 2B *Igen, társadalmi vonás, tehát általánosan érvényes az szerintem, hogy a nőtől ilyen nem. A nő az legyen finom, kulturált, viselkedjen, tehát ez az alap. Es ugye ha régebbre visszamegyünk, akkor ezt várják el a nőktől, hogy viselkedjenek tehát ő ilyet szerintem ő: (..)*

61 2C *De ha meg azt nézzük szerintem a két nem már így össze is mosódott, mer most ő mostanában, mikor ránézel egy férfira most a legtöbb (..)*

62 2B *Olyan mint a nő.*

63 2C *Cicanaci meg ilyen cuccok. Tehát. hogy teljesen elnőiesednek már a férfiak is. és úgy nem tudom, én nagyon sok kapcsolatot is látok, ahol például a nő végzi a férfi munkát, és a férfi csinálja a női munkát. Tehát hogy így teljesen összemosódnak már, úgy nem is lehet ránézésre sem megállapítani, hogy most férfi vagy nő.*

A (8) részletben az adatközlők a nyelvi kérdések kapcsán szintén sokkal szélesebb társadalmi kérdésekre kezdenek reflektálni, amelynek kapcsán végül kialakul egyfajta antifeminista diskurzus. A 60-as fordulóban explicálódik a nőiség alapvető elvárásrendszere, miszerint a nőnek finomnak és kulturálnak kell lennie, és tudnia kell viselkedni, így nyelvi repertoárjának nem lehetnének részei az obszcenitások sem. A diskurzus sajátosságát adja, hogy a női adatközlők a női egyenjogúság dekonstruálását hajtják végre, a nemi binaritás, a dzsenderkettőesség elvei mentén értelmeznek társadalmi jelenségeket, így nemi szerepek összecseréléséről, s a két nem összemosódásáról beszélnek. Ennek a diskurzusnak a részeként jelenik meg az is, hogy egy nővel szemben azért elvárás az obszcenitás mellőzése, mert ez egy módszere annak, hogy nőies maradjon, és ne váljon férfiasá.

(9)

164 2A *Szerintem ez megint a műveltségtől függ, mert hogy most egy művelt emberrel beszélek, akkor akármennyire mérges, akármennyire indulatos, vele azért szót lehet érteni. De ha most nem annyira művelt, vegyünk egy kisebbségi embert, akkor akkor hiába [beszél]*

165 IV *Milyen] kisebbségit? Sváb? Vagy(..)*

166 2A *Cigányokra gondolok. És ő: mit akartam mondani? Ja, és ha vele van valami összetűzésem, akkor nem biztos, hogy ő megérti a szép szót, hogy ő ha szépen szólok hozzá. Szóval itt megint a műveltségről is szó van.*

A (9)-ben megjelenik a szépen szólás, beszélés, de a műveltség nemcsak a szép szavak használatával kapcsolódik össze, hanem a többségi társadalommal is. A részlet érdekessége azon túl, hogy az adatközlő sztereotip módon a műveletlenséget és az obszcenitást összeköti, harmadik komponensként egy kisebbséget is említ, amelyet az interjúvezető visszakérdezésére konkretizál is. Így a 2A létrehoz interjúalany egy olyan ideológiát, ahol

az obszcenitás tipikusan a műveletlenség kifejeződése, és ebből fakadóan tipikusan a cigányság indexikus jellemzője is.

(10)

244 1A *Hát az etnikum (...) valamelyik etnikumnál már megszoktuk, hogy állandóan káromkodnak (.) hangosan beszélnek, nincsenek tisztelettel másokra, fel se vesszük már szinte. Mert ez az ő intelligenciájukat jellemzi, nem kell velük foglalkozni.*

245 IV *Más a normájuk, mint nektek? Mint ahogy említettétek, hogy egy idős embernek is más a normája, mint egy kilencévesnek.*

246 1A *Teljesen más nekik, de attól függetlenül szerintem még be kell illeszkedni mindenkinek, és egy közös, elfogadható normát felvennie.*

A (10) részletben nem konkretizálódik, hogy melyik etnikumról beszél az interjúalany, habár a mai magyar köznyelvben az etnikum szónak van 'cigány' jelentése is. A káromkodás és a hangosan beszélés ebben a diskurzusban az említett etnikai csoport negatív jellemzőjeként tipizálódik, s itt az intelligencia fogalma említődik meg ezeknek a jellemzőknek az eredőjeként.

(11)

69 2B *Meg ő azoknál a cé típusú állampolgároknál, az azt figyeltem meg, hogy tehát hogy ha indulatos vagy mérges vagy akármi van, vagy ha ő érvényesíteni akarja az akaratát (.) akkor hát röviden kígyót békát rászór a akár a családtagjára, akárkire, és ezt nyilvánosan gátlástalanul megteszi. Tehát itt van különbség, hogy lehet, hogy mondjuk a ő a magyar ember is elhordja mindennek a feleségét otthon, mondjuk a zárt ajtók között, de nem csinál u jelenetet vagy utcán ő jelenetet az utcán.*

A (11) részletben szintén valamelyik magyarországi kisebbség tagjairól beszél a 2B adatközlő: eufemisztikusan „cé típusú állampolgár”-nak nevezi a cigányság tagjai. Ideológiája azt az ellentétet fogalmazza meg, miszerint a magyar (azaz 'Magyarországon a többségi társadalomba tartozó') emberek (itt 'férfiak') nem élnek obszcenitásokkal nyilvánosan, míg az említett etnikai csoport tagjai viszont igen.

A részlet külön érdekessége az etnicitás és a társadalmi nem kategóriáinak interszekcionalitása.¹⁹ A cigány férfi és a magyar férfi kategóriái kerülnek előtérbe mint aktív ágensek, a nő pedig mint feleség kategorizálódik csak, aki passzív résztvevője a narratívának. Előtérbe kerül továbbá a publikusság és a privát szféra problémaköre. Egy olyan ideológia teremődik meg a részletben, miszerint a cigány férfi kárhóztatandó, mert nyilvánosan hajt végre obszcén és agresszív cselekedeteket, míg a magyar férfi nem, mert ő mindezt a nővel szemben csak a privát szférában hajtja végre. Rendkívül érdekes része ez az etnikai előítéletek és a nemi szerepek sztereotípiáinak terén egy nyelvi kérdések körül szerveződő metadiskurzusnak.

5. Konklúzió

Dolgozatom eredményeinek rövid összefoglalásaként fontos megemlíteni, hogy a kutatás három, fiatal felnőtteket magában foglaló, ámbár eltérő szociokulturális tényezőkkel és szocioökonómiai háttérrel rendelkező csoport nyelvi ideológiáinak vizsgálatát tűzte ki célul, ennek ellenére rendkívül hasonló narratívák és ideológiák konstruálódtak meg az interjúk során.

E rövid szöveg két sajátosságra hívja fel a figyelmet a nyelvi ideológiák működése kapcsán. A nyelvi ideológiák aktuális diskurzusokban konstruálódnak meg, de sokszor az azokban való előrehaladáskor dekonstruálódnak is. Ennek értelmében az ideológiák nem egzaktak, eleve adottak, stabilak vagy állandóak, hanem a diszkurzív közegben dinamikusan változhatnak.

Laihonen megfogalmazása szerint „egy nyelvvideológiasztereotipikus kapcsolat a nyelv és a nyelven kívüli jelenség között, ami terjeszkedik, és amit e kapcsolattal ellentétes információ nem képes megingatni.”²⁰ Ezeket a sztereotipikus kapcsolatokat sok narratívában saját nyelvhasználatuk legitimációjaként ideologizálták az adatközlők. Ezek ugyan sokszor ellentmondásokat eredményeztek, amelyek mégis megingathatatlanokká váltak – vagy dekonstruálódtak a korábbi narratívák, vagy továbbépültek.

¹⁹ Az interszekcionalitás, avagy *intersectionality* fogalmának értelmezéséhez lásd DAVIS, Angela Y. (2012), *The Meaning of Freedom and Other Difficult Dialogues*. San Francisco, City Lights Books. 189–98. A terminus magyar nyelvű változatának ismertetéséért köszönöm Zabolai Margit Eszter szíves spontán írásbeliségi közlését.

²⁰ LAIHONEN (2009), 24.

Bibliográfia

- BARTHA Csilla – HÁMORI Ágnes (2010), „Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusbán” *Magyar Nyelvőr* (3.). 298–321.
- BORONKAI Dóra (2009), *Bevezetés a társalgáselemzésbe* Budapest, Ad Librum.
- DAVIS, Angela Y. (2012), *The Meaning of Freedom and Other Difficult Dialogues*. San Francisco, City Lights Books. 189–98.
- ECKERT, Penelope (2013), „Three Waves of Variation Study: The Emergence of Meaning in the Study of Sociolinguistic Variation” *Annual Review of Anthropology*. 87–100.
- GAL, Susan (2002), „Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power” In: Keresztes László – Maticsák Sándor (szerk.), *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen, Debreceni Egyetem. 197–204.
- IRVINE, Judith – GAL, Susan (2000), „Language ideology and linguistic differentiation” In: Kroskrity, Paul (ed.), *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe, School of American Research Press. 35–83.
- LAIHONEN, Petteri (2008), „Language ideologies in interviews: A conversation analysis approach” *Journal of Sociolinguistics* (5.). 668–693.
- LAIHONEN, Petteri (2011), „A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban” In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Tinta. 22–29.
- SIMON Gábor (2012), „A stílus szociolingvisztikai meghatározásáról” *Magyar Nyelv* (1.). 18–39.
- SZABÓ Gergely (2015), „Hogy fejezzem ki magam szépen? – Nyelvi ideológiák az obszcenitások mögött” *Magyar Nyelvőr*. (3.). 334–347
- SZABÓ Gergely (2016a), „Átjárás nyelvi ideológia és nyelvi tevékenység között” In: *Átjárások – áthallások*. Budapest, Eötvös József Collegium. Megjelenés alatt.
- SZABÓ Gergely (2016b), „Az obszcenitásokkal kapcsolatos nyelvi ideológiák a standardista diskurzusok tükrében” In: *ECCE IV. Eötvös Collegium – Collegiumi Értesítő*. Budapest, Eötvös József Collegium. Megjelenés alatt.
- SZABÓ Tamás Péter (2012), *„Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. A javítás mint gyakorlat és mint téma a diákok és a tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely, Gramma.
- TÁTRAI Szilárd (2011), *Bevezetés a pragmatikába*. Budapest, Tinta.
- TOLCSVAI NAGY Gábor (2015), „A nyelvi megformáltság szerepe a kultúra autopoietikus és önreflexív folyamataiban” *Magyar Nyelvőr* (2.). 174–183.
- TSITSIPIS, Lukas D. (2003), „Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvanitika (Greek-Albanian) discourse” *Journal of Pragmatics* (5.). 539–558.